

THE COURSE OF GRAMMAR AND SPELLING IN FIRST GRADE OF ELEMENTARY SCHOOL IN SERBIA

Snežana Perišić

Teachers Training Faculty in Prizren - Leposavic, snezanaperisicmr@gmail.com

Abstract: One of the key moments in the life of every man is the beginning of school. Starting school, in addition to games, the child recognizes the existence of other obligations, for which he gained first knowledge, skills and habits necessary to perform life roles. During the learning process pupils adopt only the most important and grammatical rules that apply in daily oral and written communication. When it comes to teaching grammar and spelling, the task of teaching Serbian language in the first grade, is that pupils gradually and systematically adopt the spelling and grammar of the Serbian language, familiar linguistic phenomena and rules, master the normative grammar and stylistic possibilities of Serbian language. Using primer and other textbooks intended for teaching the Serbian language in the first grade, pupils acquire such knowledge, designed for their age a defined curriculum. By analyzing the content of the textbook publisher *Eduka* and the *Zavpd za udžbenike i nastavna sredstva*, we realized that with a variety of interesting ways and content, publishers display to the children standards and rules that should be overcome, without leaving the framework of the curriculum. The curriculum for the first grade of elementary education provides pupils with the ability to recognize the relationship between letters and voice, letters and words and words and sentences. Upon acquiring basic knowledge, knowledge of sentence expand with the adoption of a sentence by the meaning and form of the adoption of the spelling rules on the use of punctuation. Adoption of these facilities and standards will enable the adoption of the orthographic rules of capitalization, which is the final stage of the content of grammar and spelling in first grade.

This paper will analyze the contents of grammar and spelling in textbooks for first grade published by *Eduka* and the *Zavod za udžbenike i nastavna sredstva* in correlation with the curriculum in order to show the possibilities and ways of successful adoption and mastering basic contents of Serbian language in the first class.

Keywords: teaching content, Serbian language, grammar, spelling, curriculum, first grade.

НАСТАВНИ САДРЖАЈИ ГРАМАТИКЕ И ПРАВОПИСА У ПРВОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У СРБИЈИ

Снежана Перишић

Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић, snezanaperisicmr@gmail.com

Апстракт: Један од кључних тренутака у животу сваког човека јесте полазак у школу. Осим игре поласком у школу, дете увиђа постојање других обавеза у оквиру којих стиче прва сазнања, умења и навике потребне за обављање животних улога. Поласком у школу ученици усвајају само најважнија граматичка и правописна правила која се примењују у свакодневној усменој и писаној комуникацији. Задатак наставе српског језика у првом разреду, када је реч о настави граматике и правописа, јесте да ученици поступно и систематично усвајају граматiku и правопис српског језика, упознају језичке појаве и правила, овладају нормативним граматике и стилским могућностима српског језика. Коришћењем буквара и других уџбеника предвиђених за наставу српског језика у првом разреду, ученици стичу наведена знања, предвиђена за њихов узраст а дефинисана наставним програмом. Анализом садржаја уџбеника издавача *Едука* и *Завод за уџбенике и наставна средства* увидели смо да су уз разноврсне интересантне начине и садржаје, издавачи деци приказали норме и правила које треба да савладају, не излазећи из оквира наставног плана и програма. Наставни план за први разред основног образовања и васпитања предвиђа оспособљавање ученика да уоче везу између слова и гласа, слова и речи и речи и реченице. Након усвојених основних знања, знања о реченици се проширују усвајањем реченица по значењу и облику и усвајању правописних правила о коришћењу реченичних знакова. Усвајање ових садржаја и норми омогућиће усвајање правописног правила о употреби великог слова, што представља завршну етапу садржаја граматике и правописа у првом разреду.

У раду ће бити анализирани садржаји граматике и правописа у уџбеницима за први разред у издању *Едуке* и *Завода за уџбенике и наставна средства* у корелацији са наставним планом и програмом са циљем да се укаже на могућности и начине успешног усвајања и савладавања основних садржаја наставе српског језика у првом разреду.

Кључне речи: наставни садржаји, српски језик, граматика, правопис, наставни план и програм, први разред.

УВОД

Настава српског језика и књижевности се у основној школи одвија кроз три различита програмска подручја која подразумевају наставу језика (граматика, ортографија и правопис), наставу књижевности и говорне културе. У настави граматике и правописа ученици се оспособљавају за правилу усмену и писмену комуникацију стандардним српским језиком. С обзиром да стандардни књижевни језик осим нормативне подразумева и функционалну граматiku, подразумевано је да захтеви наставе нису усмерени само на језичке норме и правила, већ и на њихову функционалност, практичну примену. Основни програмски захтев у млађим разредима основне школе, када је настава српског језика у питању, јесте да се ученицима језик представи и тумачи као систем. То подразумева да се ниједна језичка појава не би требала изучавати одвојено, изоловано од свог контекста у коме остварује своју примењивост, односно изван оквира комуникације, био да је у питању њен усмени или писани вид.

У првом разреду у оквиру акустички вежби, вежби говорења, кроз процесе читања и писања ученици увиђају присуство језичких појава без њиховог именовања, да би се кроз наредне разреде систематски и у низу, граматички садржаји упознавали поступно у складу са узрастом ученика. Поступност приликом упознавања ученика са граматичким појавама и нормама може се увидети у самом распоређивању наставних садржаја. Таквим приступом граматичкој грађи у програму учитељи се усмеравају да тумачење граматичких категорија заснивају на знањима која су ученици усвојили у предходном разреду и тако увиде и да ли су ученици, у мањем или већем степену овладали њиховом применом у језичкој пракси. Правопис се савладава путем простих и сложених правописних вежбања, које се организују учестало и у виду разноврсних писмених вежби. Осим тога ученике треба упућивати на коришћење правописа и правописних речника, што ће поспешити и њихову навику за самостално служење књигом. Треба назначити да се вежбе за усвајање и утврђивање граматичких и правописних појава и норми до нивоа практичне примене у говору и писању, дефинишу пре свега програмским захтевима и оквирима, али су у великој мери условљене конкретним ситуацијама – говорним одступањима од стандардног језика (диференцијална граматика), грешкама које се могу уочити у писаном изражавању ученика, те се тако садржаји вежбања у настави језика одређују на основу поступног праћења говорног и писаног израза ученика, посебно у млађим разредима.

НАСТАВНИ САДРЖАЈИ СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ПРВОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Ученици у првом разреду усвајају само најважнија граматичка и правописна знања која се примењују у свакодневној комуникацији усменог и писаног облика. Коришћењем уџбеника за српски језик ученици стичу знања предвиђена за први разред. Сви граматички и правописни садржаји предвиђени наставним програмом за први разред углавном се јављају у буквару, првом уџбенику у настави српског језика. Кроз текстове и вежбе ученици се упознају са битним елементима (глас, слово, реч, реченица, врсте реченица и употреба великог слова и знакова интерпункције). Тако се ученици на почетку оспособљавају да уоче везу између датог слова и гласа, између слова и речи, речи и реченица. Адекватну помоћ у овом случају представља графичко представљање речи цртицама, а реченице дужом цртом, све у циљу изградње појмова гласа, слова, речи и реченице. На тај начин ученици првог разреда увиђају да у српском језику један глас одговара једном слову, да је реч скуп слова а реченица скуп речи, представљајући мисао.

Након усвајања наведених садржаја ученици се усмеравају на упознавање и усвајање правописа – употребу великог слова на почетку реченице и у писању имена и употребу тачке на крају реченице. У том процесу најпре ће обновити знања о гласу, слову, речи и реченици, те и да сваки глас има своју ознаку – слово. Осим тога обнављају се сазнања да је реч састављена од слова, да се речима именују бића, предмети, радње, особине итд. Након речи обнављају се сазнања о реченици истичући да реченица настаје тако што се речи узајамно повежу у целину којом се каже нешто разумљиво, јасно. Након тако поступно обновљених сазнања, истиче се правописно правило писања великог слова, којим почиње свака реченица и властита именица, а да се на крају реченице пише један од три интерпункцијска знака: тачка, упитник или узвичник.

Након тих правописних сазнања која се везују за реченицу, следи проширивање знања о самој реченици. Уочавају се и усвајају реченице по значењу, за чије усвајање велики значај имају реченични знакови (тачка, упитник и узвичник), али без усвајања дефиниција. Следи уочавање места и функције тачке, упитника и узвичника, са циљем да ученици схвате да се на крају реченице ставља тачка уколико се том реченицом неко обавештава о нечему, упитник на крају реченице којом се исказује неко питање а узвичник на крају реченице којом желимо нешто да нагласимо. Не би ли ученици што боље уочили значење и вредност реченичних знакова, учитељи често користе пригодне текстове које изражајно и правилно читали да би ученици могли уочити улогу наведених знакова у изговору. Ученици у тим говорним ситуацијама уочавају следеће: тачка – смирен, приповедачки тон, упитник – питање, интересовање, радозналост и узвичник – одлучност, претња, наредба, молба. Наставни програм даље

предвиђа да ученици уоче и увежбају основне правописне норме – употребу великог слова у писању имена и презимена људи. Полази се од сазнања да је већ научено правописно правило писања великог слова на почетку реченице, а сада уочавају да и своје име и презиме, као и имена и презимена других људи, пишу великим словом. Након тога наставља се са уочавањем овог правила и при писању назива градова, река, планина итд.

Појмови које ученици треба да препознају, разликују и именују на крају првог разреда су: глас, слово, слог, реч, реченица; врсте реченица – обавештајна, узвична, упитна; реченични знаци – тачка, запета, узвичник, упитник и две тачке. Треба истаћи да се не препоручује да се у првом разреду не инсистира на прецизном познавању, именовању или дефинисању појединих појмова, што се у највећој мери односи на усвајање знања о врстама реченица и врстама књижевних текстова. Да су наведени граматички и правописни садржаји оквир за садржаје из ових области и у осталим разредима показује и *Наставни план за први разред основног образовања и васпитања* који се примењује почев од школске 2005/2006. године. Њиме је смањен обим наставног градива којим би ученици требало да овладају у првом разреду. Анализом поменутог плана уочили смо следеће садржаје: *Граматика* - (1) реченица, реч, глас, слово – препознавање; (2) уочавање улоге гласа у разликовању значењу речи; (3) разликовање реченице као обавештења, питања и заповести изговором (интонацијом) и препознавањем у тексту; (4) изговор у писању гласова *ћ, ч, ђ, њ, х и р*, ако ученици имају артикулацијеске потешкоће; *Правопис* – (1) употреба великог слова на почетку реченице, у писању личних имена и презимена и писање имена насеља (једночланих); (2) правилно потписивање (име и презиме); (3) употреба тачке на крају реченице; (4) место и функција упитника и узвичника; (према: *Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања, Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 1/2005, 15/2006, 2/2008 и 2/2010 од 15.3.2010. године). Треба нагласити да уџбенички комплет намењен ученицима првог разреда се у потпуности ослања на већ утврђени план и програм рада, ради се на језику граматике и правописа.

УЏБЕНИЦИ ЗА НАСТАВУ ЈЕЗИКА (ГРАМАТИКА И ПРАВОПИС) У ПРВОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

У млађим разредима основне школе, посебно у првом разреду уџбеници представљају добру и проверену основу за ученичко овладавање основним знањима. Према наводима Кундачине и Банђуре (2007) уџбеник представља основно средство у настави, у којима се наставни садржаји једног предмета обрађују у целисти и сачињавају се према плану и програму наставних предмета при чему се научни садржаји трансформишу у наставне у складу са психолошким, педагошким и дидактичко – методичким начелима. Према томе, може се закључити да од тога колико ће се научно и усклађено психичким особинама узраста деце конципирати градиво, толико ће уџбеник бити у служби свестраног психофизичког развоја ученика. Осим наведеног, неопходно је да аутори уџбеника за први разред ставе акценат и на активност која је деци тог узраста најпознатија и најзанимљивија, на игру. Разноврсним активностима и пригодним садржајима, а са друге стране прописани наставним планом и програмом, издавачи су деци приказали оно што они на вом узрасту треба да савладају.

Наша наставна пракса је протеклом периоду показала да се основна писменост усваја током првог полугодишта. Буквар је за сваког ученика, прва а може се рећи и наважнија књига. Уз помоћ њега ученици овладавају процесима читања и писања. Осим тога, он ће их као прва књига мотивисати и мисаоно подстицати, развити радозналост која ће даље наставити жељу за истраживањем. Поред буквара, сви издавачи дефинисали су и читанку у којој се налазе текстови пригодни за овај узраст као и књигу намењену граматичким садржајима, уз помоћ које ученици мога да савладају наведене садржаје за овај узраст. Издавачи у потпуности прате и реализују наставни план и програм, што ћемо показати кроз краће разматрање уџбеника за први разред за наставу језика (граматике и правописа) у издању издавачких кућа *Едука* и *Завод за уџбенике и наставна средства*.

УЏБЕНИЦИ ЗА НАСТАВУ ЈЕЗИКА (ГРАМАТИКА И ПРАВОПИС) У ПРВОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У ИЗДАЊУ ЕДУКЕ

У напред изнесеном увидели смо да настава почетног читања и писања заузима најзначајније место у настави српског језика у првом разреду. Како је за овај разред намењено коришћење буквара, њиме су обухваћени сви наставни садржаји предвиђени наставним планом и програмом српског језика у првом разреду. Осим наставе почетног читања и писања, реализују се и садржаји из језика, језичке културе и књижевности. Кроз почетни део буквара, дато је графичко приказивање слова, речи и реченице у циљу почетног усвајања ових појмова. Сви граматички и правописни садржаји предвиђени програмом за први разред у одређеној мери јављају се у буквару. Кроз наменске текстове и задатке, поступно и у одговарајућем обиму, ученици се упознају са свим битним елементима (глас, слово, реч, реченица, врсте

реченица, употреба великог слова и знакова интерпункције). Букваром је обухваћено усвајање основних елемената правописа и граматике. Треба напоменути да настава језика заузима 80 часова, од укупно 180 часова. Од тога је почетном читању и писању посвећено 68 часова (42 часа обраде и 26 часова утврђивања). За стицање осталих знања из правописа предвиђено је 4 часа (2 часа обраде и 2 часа утврђивања), а из граматике 8 часова (4 часа обраде и 4 часа утврђивања). Кроз примере показано конкретну примену буквара као наставног средства за реализацију наставних садржаја из граматике.

Наставна тема	Час по реду	Наставна јединица	Тип часа
Језик	62.	<i>Ко где станује</i>	Обрада
Језик	84.	<i>Речи и реченице</i>	Утврђивање
Језик	110.	<i>Правилно пишемо и читамо</i>	Утврђивање
Језик	117.	<i>Провери своје знање</i>	Утврђивање

Наставна јединица *Ко где станује* од ученика захтева усмено изражавање на тему адресе, читање текста Ко где станује на 91. страни буквара, одговарају на питања испод наведеног текста, уочавају и преписују речи из текста које се пишу великим словом и истичу правописно правило писања великог слова са учитељом. Настава јединица *Речи и реченице* од ученика захтева активности попут читања речи записаних на табли, састављање реченица усменим путем од датих речи, самостално записивање реченица штампаним словима и њихово читање, као и проширивање реченица. Наставна јединица *Правилно читамо и пишемо* подразумева ученичке активности попут рада на припремљеним задацима. Задаци имају за циљ да ученици утврде већ усвојена знања о реченици као и препознавање слова и речи у неуобичајеном контексту.

Радни листови уз буквар и читанку за први разред основне школе у издању Едуке, у потпуности се ослањају на већ утврђен програм и план рада. Овај радни уџбеник предвиђен је као саставни део већ постојећих издања. У четвртм делу *Радних листова* који прате Читанку задаци су разноврсни, смислени и релевантни. Ради се на језику, граматички и правопису. Читанка – у њој су обрађени сви у плану и програму заступљени садржаји из граматике. Аутори су водили рачуна о томе да појмови буду увођени постепено и ваљано распоређени кроз уџбеник. Поред обрађених појмова се веома често налазе и примерени задаци, на које ученици одговарају када савладају дати садржај. Поред читанке издавачи су осмислили и *Граматички забавник*, уџбеник намењен искључиво стицању и утврђивању знања из наставе језика, односно граматике и правописа. Тако се у *Читанци* на страни 37. и у *Граматичком забавнику* на страни 42. утврђује знање о реченицама. Реч је о основним правилима за писање великих слова. Циљеви часова намењених стицању знања о реченицама јесу: правилна употреба великог слова у личним именима, надимцима људи и називима места; знања из језика – обавештајна, упитна узвична реченица; ученик уочава речи и реченице као посебне целине; писање – правилно употребљава тачку, упитник, узвичник; употреба великог слова на почетку реченице и у писању личних имена и имена насеља;

УЏБЕНИЦИ ЗА НАСТАВУ ЈЕЗИКА (ГРАМАТИКА И ПРАВОПИС) У ПРВОМ РАЗРЕДУ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ И ИЗДАЊУ *Завода за уџбенике и наставна средства*

Када је у питању уџбенички комплет *Завода за уџбенике и наставна средства* треба истаћи да потребе букварске наставе у првом полугодишту задовољавају *Буквар* и пратећи приручник уз њега. Већ у другом полугодишту наставне потребе и обавезе захтевају нове и другачије уџбенике који ће у најмању руку одговорити програмским захтевима, али ће ученицима пружати и нешто веће могућности да усаврши читање и писање. Поменуте, нове потребе ученика у наведеним наставним околностима задовољавају читанка *Румена свитања* и *Језичка култура*, познатија под називом *Кажи ми – да ти кажем*. Наведени уџбеници се континуирано употребљавају дуги низ година, али су последњим издањима обogaћени новим текстовима. Такође, методичке поставке у апаратури су побољшане и учињене функционалним и оперативним једнако у складу са програмским захтевима и узрасним могућностима најмлађег ученика. Поменути текстови су делом преузети из најновијег *Наставног плана и програма*, а другим делом представљају слободан избор аутора. Настави језика посвећено је укупно 89 часова, од тога 71 час намењен је почетном читању и писању (50 часова обраде, 13 часова утврђивања и 8 часова вежбања), осталим садржајима из правописа намењено је 7 часова (3 часа обраде, 2 часа утврђивања и 2 часа граматике), а учењу граматике посвећено је 11 часова (6 часова обраде и 5 часова утврђивања).

У настави српског језика на основношколском нивоу, а нарочито у млађим разредима, показала се врло делотворна пракса да се основни уџбеници/читанке, као посебне антологије књижевних текстова подрже и пратећим уџбеницима који ће се преваходно бавити језичким питањима (граматика, правопис, култура

усменог и писаног изражавања), али који ће блиско бити повезани са читанкама. У нашој наставној пракси дуго је владала дилема како остварити програмске захтеве језичког карактера (нарочито у првом разреду) будући да се у првим ученичким књигама (буквар и читанка) не могу увек наћи и обухватити сви језички садржаји. Тако уџбеник ове врсте и намене решава поменуте проблеме у настави српског језика јер обезбеђује присутнос језичких садржаја у настави српског језика. Уџбеници и приручници за наставу српског језика у првом разреду основне школе у издању Завода за уџбенике и наставна средства у потпуности се ослањају на наставни план, што ће показати кратка анализа истих.

На почетку првог разреда, у фази припреме за читање и писање, ученици усвајају појам реченице, речи и гласа. Тада се организују аналитичка и синтетичка вежбања за усвајање појма гласа, писање слова, писање речи и реченица. Током усвајања почетног читања и писања, реализују се програмски садржаји из граматике и правописа, а даљи рад на овим садржајима наставља се у другом полугодишту упознавањем са правописним знацима. На примеру песме *Ау што је школа згодна*, Љ. Ршумовића, организује се разговор о језичким појмовима: реченица - реч - глас/слово, али се пажња посвећује и правописним вежбањима према уџбенику *Кажми ми – да ти кажем*. Приликом обраде драмског текста *Тужабаба* Д. Радовића, ученици пишу/преписују обавештајне, упитне и узвичне реченице; упознају се са употребом великог слова на почетку реченице и у писању имена и презимена и употребљавају се реченични знакови. Попут овог текста, у тексту *Цар и скитница* уочава се функција правописних знакова у реченици (тачка, упитник и узвичник). На примеру текста *Зеца и вука* ученици уочавају све три врсте реченица, гласно их читају и најадекватније примере испишу на табли, образлажу њихово значење, начин правописне употребе, затим индивидуално пишу у својим свескама реченице о зецу и вуку, а потом и о некој својој омиљеној животињи, те се овај текст обрађује у току целе недеље. Планираним седмичним циклусом часова обједињени су захтеви за сва три основна предметна подручја: књижевности, језичке културе, али из језика, анализа главних делова реченице, самостално писање реченице и правилна употреба одговарајућих правописних знакова и великог слова. Као што се може увидети, свако разматрање језичких појава се заснива на узорном тексту у коме се оне могу остварити својом граматичком и правописном законитошћу.

ЗАКЉУЧАК

Анализирајући уџбенике и приручнике за наставу језика, закључили смо да се удавачи истих придржавају правила као и да су конкретни примери најадекватнији за усвајање правописних и граматичких правила. И *Едука* као и *Завод за уџбенике и наставна средства* тежили су истом циљу – да се знање усвоји тако да се тиме обезбеди његова трајност у свести ученика, јер је познато да трајна могу бити само она знања која је ученик усвојио свесно, уз ангажовање сопствених вољних, интелектуалних и емотивних снага, уз пуно мисаоно и емотивно учешће у процесу изучавања језичких појава. Дуго ће у свести ученика остати она граматика и правописна правила до којих је дошао сопственом анализом примера из којих она произилазе, решавањем бројних задатака, уз низ корисних илустрација. Издавачила чији су уџбеници анализирали у раду, уметнички текст служио је за учење језичких појава и законитости. Кошишћени су текстови етичке и естетске вредности ученицима познате, како би се њихови делови који су својим уметничким богатством окупирани пажњу ученика, сагледали као језички модел и стекла сазнања о језичким појавама.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Вучковић, М. (2004): *Кажми ми – да ти кажем, језичка култура за први разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [2] Вучковић, М. (2004): *Румена свитања – читанка за први разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [3] Јовић, М., Јовић, И. (2008): *Читанка за први разред основне школе*, Београд: Едука.
- [4] Јухас, И. (2008): *Радна свеска уз буквар и читанку за први разред основне школе*, Београд: Едука.
- [5] Кундачина, М., Банђур, В. (2007): *Академско писање*, Ужице: Учитељски факултет.
- [6] Матијевић, Б., Вдовић, Љ., Јанаћковић, Р. (2008а): *Буквар за први разред основне школе*, Београд: Едука.
- [7] Матијевић, Б., Вдовић, Љ., Јанаћковић, Р. (2008б): *Приручник за учитеље уз буквар и читанку*, Београд: Едука.
- [8] Милатовић, В., Ивковић, А. (2006): *Буквар за први разред основне школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- [9] Прћић, Љ. (2010): *Грамматички забавник за први разред основне школе*, Београд: Едука.

- [10] *Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања, Службени гласник РС – Просветни гласник*, бр. 1/2005, 15/2006, 2/2008 и 2/2010 од 15.3.2010.године